

UDK 272-463.6-732.2-284:364.65-058.34 Joannes XXIII/Franciscus

Primljeno: 10. 8. 2014.

Prihvaćeno: 25. 9. 2014.

Izvorni znanstveni rad

»CRKVA SIROMAŠNIH« OD PAPE IVANA XXIII. DO PAPE FRANJE

Stjepan BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

Sažetak

Koncilsku ideju »Crkve siromašnih« iznova je stavio u prvi plan papa Franjo već na početku svojega pontifikata. Budući da je nastanak i značenje sintagme »Crkva siromašnih« u Hrvatskoj prilično nepoznat, autor u članku, s jedne strane, donosi pregled nastanka ideje »Crkve siromašnih« i, s druge strane, njezino (ne)prihvatanje na Drugome vatikanskom koncilu kao i njezin razvoj u Crkvi Latinske Amerike. Autor se u članku ograničava na ideju »Crkve siromašnih« u različitim njezinim oblicima, ne ulazeći temeljitije u problematiku teologije oslobođenja.

Članak je podijeljen u tri dijela. U prvom dijelu pod naslovom *Nastanak ideje »Crkve siromašnih«: papa Ivan XXIII. i Drugi vatikanski koncil* donose se i analiziraju razlozi nastanka same ideje, uloga pape Ivana XXIII., koji ju uvodi u službeni govor Crkve prije Drugoga vatikanskoga koncila, pokušaj primjene na Koncilu preko radne skupine pod nazivom »Crkva siromašnih«, te se istražuje koliko je sadržaj prisutan u koncilskim dokumentima, premda se sam naziv ne spominje.

Drugi dio pod naslovom *Pokušaj konkretne primjene ideje »Crkve siromašnih« u Latinskoj Americi: velika očekivanja, poteškoće, razočaranja* nastoji, više panoramski, prikazati razvoj ideje »Crkve siromašnih« na Zajedničkim zasjedanjima Crkve Latinske Amerike: Medellín – Kolumbija (1968.), Puebla – Meksiko (1979.), Santo Domingo – Dominikanska Republika (1992.) i Aparecida – Brazil (2007.). Proizlazi da se ideja »Crkve siromašnih« na tim zasjedanjima pojavljuje kao misao vodilja, premda sam naziv nije uvijek u središtu a rasprave i polemike vode se uglavnom oko drugih pojmova.

Treći dio rada pod nazivom *Poslijekoncilski pape o događanjima u Crkvi Latinske Amerike* ukazuje na određene dokumente i djelovanja papa, Pavla VI., Ivana Pavla II., Benedikta XVI. kao i pape Franje, koji su povezani s izvornom idejom »Crkve siromašnih«, koja se u poslijekoncilskom vremenu razvijala upravo u Crkvi Latinske Amerike.

Premda se ideja »Crkve siromašnih« nije uspjela snažnije profilirati na Drugome vatikanskom koncilu i tako imati veći utjecaj na cijelu poslijekoncilsku Katoličku crkvu,

ona se razvijala u Crkvi Latinske Amerike i tako preživjela do današnjega vremena. Papa Franjo, kao aktivan sudionik zbivanja u Crkvi Latinske Amerike a sada kao rimski biskup, postaje, s jedne strane, autentičnim tumačem zbivanja u Crkvi Latinske Amerike, a s druge strane, četrdeset i osam godina nakon završetka Drugoga vatikanskog koncila, iznova u prvi plan stavlja definiciju Crkve u kojoj su po uzoru na Isusa u središtu života i djelovanja siromašni i na različite načine nevoljama izloženi ljudi kojima se čini nepravda.

Sveti papa Ivan Dobri odvažno je pokrenuo obnovu Crkve ukazujući na njezinu bitnu oznaku kao »Crkve siromašnih«. Papa Bergoglio, koji je u kratkom vremenu svojim riječima, gestama i načinom života osvojio srca suvremenog čovjeka, potiče na daljnju preobrazbu Crkve. I jednom i drugom rimskom biskupu na srcu je »Crkva siromašnih«. Upravo u tom segmentu Drugi vatikanski koncil još je uvijek nedovršen proces i povijesni izazov za Kristovu Crkvu u XXI. stoljeću.

Ključne riječi: radna skupina »Crkva siromašnih«, CELAM, teologija oslobođenja, preferencijalna opcija za siromašne, *Evangelii gaudium*.

Uvod

Izborom kardinala Jorgea Maria Bergoglija za papu dana 13. ožujka 2013. godine, a koji dolazi iz Crkve Latinske Amerike i po Franji Asiškome uzima ime Franjo, tematika »Crkve siromašnih« postaje nezaobilaznom temom cijele Katoličke crkve. Od prvih trenutaka izbora za rimskog biskupa papa Franjo mnogobrojnim gestama i riječima pokazuje da različitim oblicima siromaštva i nepravda pritisnuti ljudi pod evangelizacijskim vidom postaju »program njegova pontifikata«.¹

Pojmovi *Crkva siromašnih*, *siromašna Crkva* i *Crkva za siromahe* u Hrvatskoj se različito shvaćaju i tumače. Oni se s civilne, odnosno izvancrkvene strane, u hrvatskom javnom prostoru uglavnom tumače pod sociološkim, gospodarsko-društvenim i političko-ideološkim vidom.

Međutim, pojmovi *Crkva siromašnih*, *siromašna Crkva* i *Crkva za siromahe* mogu se, i moraju, unutar kršćanstva i vjerskoga života razumijevati i tumačiti prije svega pod crkveno-teološkim vidom. Taj crkveno-teološki vid razlikuje se od prije spomenutih vidova jer konkretnu ljudsku stvarnost tumači na temelju *evanđelja* i bogate, u ovom slučaju, *socijalno teološke baštine* koju posjeduje Katolička crkva u svojem socijalnom učenju.

Čini se da su u Hrvatskoj civilni mediji uspješni nametnuti svoje isključivo civilno razumijevanje spomenutih pojmova, a dosad se unutar same Crkve nije

¹ To na osobit način dolazi do izražaja u: FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja* Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu (24. XI. 2013.), Zagreb, 2013. (dalje: EG).

uspjelo temeljitije protumačiti crkveno-teološko razumijevanje pojmova *Crkva siromašnih*, *siromašna Crkva* i *Crkva za siromahe*. To je razlog svojevrsne šutnje o toj temi među crkvenim službenicima, kako dijecezanskim tako i redovničkim. Istina, 2004. godine u Rijeci je održan Teološko-pastoralni tjedan pod nazivom »Opcija za siromašne – strateško ili taktičko pitanje?«² ali to nije imalo većeg odjeka u crkveno-teološkim krugovima.

Uloga teologa jest proučavati, tumačiti i ulaziti također u tumačenje kompliciranih događanja, bilo da je riječ o crkvenom ili crkveno-društvenom životu. Stoga je tema Teološko-pastoralnog tjedna 2014. godine »Siromašna Crkva. Crkva za siromahe u novoj evangelizaciji« iznimno važna, a Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu je izborom te teme još jednom pokazao da ima specifičnu ulogu kako u hrvatskoj Crkvi tako i u hrvatskom društvu.

Ovaj rad se bavi sintagmom *Crkva siromašnih* pod nekoliko vidova. Riječ je, najprije, o nastanku ideje »Crkve siromašnih« prije Koncila i na samom Koncilu. Drugi dio rada odnosi se na kratki prikaz primjene te tematike u Crkvi Latinske Amerike. U trećem dijelu ukazuje se na reakcije poslijekoncilskih papa na događanja u Crkvi Latinske Amerike i s tim povezano na tematiku »Crkve siromašnih«. Na kraju se ukratko ukazuje na ulogu pape Franje koji tematiku »Crkve siromašnih« iznova stavlja u prvi plan pokazujući time na aktualnost te tematike koja je bila toliko na srcu sada svetom papi Ivanu XXIII.

Kako je sama tematika opširna a vremensko razdoblje koje se obrađuje uistinu veliko, u radu se ograničavamo na bitne elemente kako bi se, s jedne strane, dobio panoramski prikaz a, s druge strane, ukazalo na važnost tematike za današnje crkvene i crkveno-društvene prilike. Tematika se obrađuje pod socijalno-etičkim vidom, vodeći računa ponajprije o poslijekoncilskom socijalnom učenju Katoličke crkve.

1. Nastanak ideje »Crkve siromašnih«: papa Ivan XXIII. i Drugi vatikanski koncil

Točno mjesec dana prije otvaranja Drugoga vatikanskoga koncila dana 11. rujna 1962. godine papa Ivan XXIII. u *Radio poruci*³ upotrebljava pojam »Crkva si-

² Riječ je o 36. Teološko-pastoralnom tjednu pod nazivom »Opcija za siromašne – strateško ili taktičko pitanje?«, Teologija u Rijeci, 4. – 6. listopada 2004., a najveći dio predavanja objavljen je u tematskom broju *Riječkoga teološkog časopisa*, 13 (2005.) 2.

³ Usp. GIOVANNI XXIII, Radiomessaggio del Santo Padre Giovanni XXIII ai fedeli di tutto il mondo, a un mese dal Concilio Ecumenico Vaticano II (11. IX. 1962.), u: [481](http://www.vatican.va/holy_father/john_xxiii/speeches/1962/documents/hf_j-xxiii-spe_(25. I. 2014.), 1–6.</p></div><div data-bbox=)

romašnih« i to riječima: »U odnosu na nerazvijene zemlje Crkva se pokazuje onakva kakva jest i želi biti, kao Crkva svih, i osobito Crkva siromašnih.«⁴ Sam pojam stavljen je u kontekst socijalne enciklike *Mater et magistra*⁵, u kojoj papa Ivan XXIII. mijenja perspektivu u socijalnom nauku Crkve a prvi put se raspravlja i o problemima nerazvijenih zemalja, odnosno zemalja u razvoju. Pojam i problematika razvoja postaju od pape Ivana XXIII. nadalje važnim i za socijalno učenje Katoličke crkve. Na temelju pravednosti potrebno je mijenjati odnos prema nerazvijenima, a »red je da katolici osjete kao posebnu dužnost pomagati siromasima i bijednicima jer su udovi Mističnoga Kristova Tijela« (MM 159).

Prema tome, sam izraz »Crkva siromašnih« u crkveni govor uvodi papa Ivan XXIII. i to prije početka Drugoga vatikanskog koncila.

1.1. Priprema ideje o »Crkvi siromašnih«

Postavlja se pitanje: Kako je došlo do oblikovanja pojma »Crkva siromašnih« i zbog čega papa Ivan XXIII. još prije Koncila ukazuje na obilježje Crkve kao »Crkve siromašnih«? Više je važnih čimbenika koji su pridonijeli tome da papa Ivan XXIII. upotrijebi taj izraz i svojim papinskim autoritetom dadne tomu izrazu važno značenje. Njemački autor Hartmut Köß⁶ u tom kontekstu navodi tri važna čimbenika. To su, kao *prvo*, važnost i značenje Trećega svijeta. Nakon Drugoga svjetskog rata jača svijest o demokraciji, raspada se kolonijalni sustav a osnivaju se međunarodne organizacije, prije svega Ujedinjeni narodi, koje omogućavaju »ozračje slobode« u kojem se postupno mijenja svijest i nastaju nove organizacije. Tako nastaje Pokret nesvrstanih zemalja 1955. godine u Bandungu u Indoneziji, koji kao značajan politički čimbenik daje sve veće značenje tzv. Trećem svijetu.⁷

Usporedno s time, na crkvenom području u misijskim zemljama sve se više imenuju domaći biskupi (primjerice u Africi), a 1955. godine u Latinskoj Americi sazvana je »Prva opća Biskupska konferencija« zemalja Latinske

⁴ Isto, 3.

⁵ Usp. IVAN XXIII., *Mater et magistra. Enciklika o suvremenom razvoju socijalnog pitanja koji valja uskladiti s kršćanskim načelima* (15. V. 1961.), u: *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Marijan Valković (ur.), Zagreb, 1991., 106–162 (dalje: MM).

⁶ Usp. Hartmut KÖSS, »Kirche der Armen«? *Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland*, Münster, 2003. Riječ je o veoma opširnoj knjizi, tiskanoj doktorskoj disertaciji na četrjesto stranica, koja u drugom dijelu obrađuje tematiku »Crkve siromašnih«. Uz zanimljivu analizu autor donosi određene podatke o sintagmi »Crkva siromašnih«, dosad hrvatskoj crkvenoj i društvenoj javnosti uglavnom nepoznate, kojima se u ovom radu dijelom služimo.

⁷ Usp. Isto, 160–162.

Amerike i osnovan je Savjet latinskoameričkog episkopata (CELAM – Consejo Episcopal Latinoamericano) sa stalnim Tajništvom u Bogoti.⁸ U tadašnjoj Zapadnoj Njemačkoj tih se godina osniva Misereor, a Crkva u Njemačkoj otvara se potrebama siromašnih zemalja. Misereor će u sljedećem razdoblju biti veoma aktivan u pomoći zemljama Latinske Amerike a u svojem djelovanju istodobno će uviđati probleme kako društva tako i Crkve.

Druga značajka, koja je mogla utjecati na nastajanje pojma »Crkve siromašnih« bila je svijest o važnosti »domaćih misija« i promjeni toga značenja u novim društvenim okolnostima u Europi, osobito u Francuskoj (misijama kao inkarnaciji Riječi Božje).⁹ Posebno je znakovita bila rasprava o misijama u Francuskoj. Francuski biskupi proglasili su Francusku misijskim područjem i 1941. godine osnovali sjemenište-bogosloviju Mission de France. U tom sjemeništu-bogosloviji spremali su se svećenici i bogoslovi iz cijele Francuske, koji su željeli djelovati u radničkim misijama. Dvije godine kasnije pariški kardinal Suhard, a na poticaj dvaju članova Kršćanske radničke mladeži, osniva Mission de Paris, misije za velike gradove. Za te misije izdvajat će se svećenici koji će biti oslobođeni župe i raditi samo taj posao. U oba pokreta bili su aktivni »svećenici radnici«, koji su kao radnici živjeli zajedno s drugim radnicima i bili im istodobno dušobrižnici. Na taj su način francuski »svećenici radnici« bili blizu svijeta rada. Njihovo poslanje bilo je približiti vjeru svijetu rada. Premda je na početku odobren Statut bogoslovije za svećenike radnike, nakon smrti kardinala Suharda 1949. godine i odlaska nuncija Angela Roncallija iz Francuske 1952. godine, iz Rima je 1953./54. godine došao zahtjev da se taj eksperiment sa svećenicima radnicima prekine.

Uz svećenike radnike u istom kontekstu crkvenih zbivanja u Francuskoj važno je spomenuti osnivanje i Malih Isusovih sestara i Male braće Isusove na primjeru Charlesa de Foucaulda. Njihovo poslanje jest živjeti među svijetom rada. Rim je te zajednice potvrdio 1956. i 1957. godine.

Teološke implikacije misijskih pokušaja u Francuskoj (Kršćanska radnička mladež, Mission de France i Mission de Paris) obradio je teolog Marie-Dominique Chenu.¹⁰ Sva ta događanja u Francuskoj je kao apostolski nuncij od 1945. do 1952. godine pratio Angelo Roncalli, kasnije papa XXIII.¹¹

⁸ Prvi tajnik CELAM-a bio je Dom Hélder Câmara. Tu službu obnašao je do 1963. godine. Usp. *Isto*, 188–189.

⁹ Usp. *Isto*, 162ss.

¹⁰ On govori o »zakonu inkarnacije« kao o teološkom principu. Usp. *Isto*, str. 164.

¹¹ Nije nam poznato kako se tadašnji nuncij odnosio prema novoj situaciji u Francuskoj, no Köß navodi da je nakon prvih razilaženja s kardinalom Suhardom apostolski nuncij Roncalli kasnije s njim dobro surađivao. No, kardinal Suhard je umro 1949. godine.

Treća značajka, koja je utjecala na stvaranje pojma »Crkve siromašnih« jest socijalna enciklika pape Ivana XXIII. *Mater et Magistra*, 15. V. 1961. godine. Ivan XXIII. nije, naime, prihvatio prijedlog teksta socijalne enciklike koji su mu pripremili njemački savjetnici, nego je stvaranje nove enciklike povjerio francuskim i talijanskim teolozima. Time se događa promjena u odnosu na dotadašnju metodu i uopće postavke socijalnog učenja Katoličke crkve. Ivan XXIII. preuzima metodu koja dolazi iz krugova kršćanske radničke mladeži a koju je unutar borbe za radnička prava razvio belgijski svećenik, poznati borac za radnička prava i prava sindikata Joseph Cardijn.¹² Riječ je o metodi: vidjeti, prosuditi, djelovati,¹³ koju kasnije susrećemo i u završnim tekstovima zasjedanja konferencija latinskoameričke Crkve.

Svemu tome treba nadodati da je papa Ivan XXIII., koji u službeni govor uvodi pojam »Crkva siromašnih,« posjedovao veliko iskustvo crkvenoga i društveno-političkoga života kako na Zapadu tako i na Istoku Europe. On je proveo skoro trideset i osam godina u crkvenoj diplomatskoj službi i to u: Bugarskoj (1925. – 1934.), Turskoj (1935. – 1944.) i Francuskoj (1944. – 1953.).¹⁴ To je Ivanu XXIII. omogućilo poznavanje i društvene i crkvene situacije kako u Europi tako i u svijetu.¹⁵

Koliko god se to tada mnogima činilo neuobičajenim, veliki i danas sveti papa Ivan XXIII. čini znakovit pomak i pod crkveno-teološkim vidom stvarajući u socijalnoj enciklici *Mater et magistra* preduvjete za potpuno drukčiji pristup kršćana i Crkve u odnosu na zbivanja u svijetu, posebno kada je riječ o pojedincima, skupinama i krajevima koji su udarani različitim oblicima nepravde. Tematika nerazvijenih zemalja, odnosno razvoja ulazi u teološki govor, posebno u socijalni nauk Crkve.

¹² Usp. Marguerite FIEVEZ – Jacques MEERIT, *Cardijn*, Bruxelles, 1969. Joseph Cardijn (13. XI. 1882. – 24. VII. 1967.) veoma je zanimljiva osoba, katolički svećenik koji je praktički cijeli svoj život posvetio borbi za radnička prava na temelju katoličkoga socijalnog učenja. Godine 1919. osniva Kršćansku radničku mladež (JOC – Jeunesse ouvrière chrétienne) i svojim aktivnim radom snažno utječe na razvoj socijalnog nauka Crkve, koji je prihvatio papa Ivan XXIII. Nakon što je papa Pavao VI. najavio da će ga kreirati kardinalom, bio je 15. veljače 1965. godine zaređen za biskupa, a 22. veljače iste godine postao je kardinal.

¹³ »Načela se socijalnog nauka provode u djelo većinom u ova tri stupnja: prvo, treba sagledati pravo stanje stvari; drugo, pažljivim vrednovanjem treba usporediti ovo stanje sa spomenutim načelima; treće, treba odrediti što se može ili mora poduzeti da se iznesene smjernice prema prilikama mjesta i vremena primijene. Ta se tri stupnja redovito označavaju ovim trima riječima: *vidjeti, prosuditi, djelovati*«, MM 236.

¹⁴ Usp. Giancarlo ZIZOLA, *Utopija Ivana XXIII.*, Zagreb, 1977., 45–111.

¹⁵ U tom kontekstu veoma zanimljiva je knjiga: Bernard LECOMTE, *Tajne Vatikana*, Zagreb, 2010.

1.2. »Crkva siromašnih« na Drugome vatikanskom koncilu

Početak rada Koncila je pokazao da velika većina koncilskih otaca želi kako promjene u samoj Crkvi tako i u odnosu Crkve prema svijetu. U tom kontekstu nije se mogla zaobići tematika razvoja, odnosno nerazvijenih zemalja kao ni uloga kršćana i Crkve u odnosu na nepravde i uopće siromaštvo, posebno u nekim dijelovima svijeta. Socijalna enciklika pape Ivana XXIII. *Mater et magistra* kao i njegov poziv na raspravu o »Crkvi siromašnih« neposredno prije početka Koncila nisu mogli ostati nezapaženi i bez odjeka među koncilskim ocima. Znakovita je na kraju prvog zasjedanja Koncila »Poruka koncilskih otaca svijetu« od 20. listopada 1962. godine. Poruka na neki način odražava stanje duha pri kraju prvog zasjedanja Koncila a iz nje je vidljivo da su početni poticaji pape Ivana XXIII. (služenje kraljevstvu Božjem, »Crkva siromašnih« i *aggiornamento*) prihvaćeni od većine koncilskih otaca, premda je bilo i drukčijih mišljenja.¹⁶ Tekst Poruke, koji je priredio Marie-Dominique Chenu, a uz četrdeset intervenata, bio je uglavnom prihvaćen i donosi temeljno opredjeljenje većine koncilskih otaca na početku Koncila. Pri kraju Poruke iznose se dva pitanja o kojima je potrebno posebno raspravljati na Koncilu. To su: a) pitanje mira među narodima i b) ostvarenje socijalne pravednosti. Naime, učenje socijalne enciklike *Mater et magistra* »potvrđuje u svojoj jasnoći koliko današnji svijet treba poruku Crkve kako bi se mogao riješiti nepravdi i nedostojnih nejednakosti i uspostaviti pravedan poredak posjedovanja i gospodarstva«¹⁷.

1.2.1. Radna skupina »Crkva siromašnih«

Kao što je već bilo navedeno, ideja »Crkve siromašnih« na neki se način oblikovala prije Koncila. U tom kontekstu je potrebno spomenuti Memorandum pod naslovom »Isus, Crkva i siromašni«, koji je načinila jedna skupina oko svećenika radnika Paula Gauthiera iz Nazareta, a koji je podijeljen koncilskim ocima.¹⁸ Potaknuti tim Memorandumom a pod predsjedanjem kardinala Gerliera, nadbiskupa Lyona, 26. listopada 1962. godine okupila se u Belgijskom kolegiju u Rimu skupina od dvanaest biskupa, koji su raspravljali o tome koliko se Crkva u svojem životu i djelovanju udaljila od siromašnih, kojima je na osobit način

¹⁶ Usp. Hartmut KÖß, »Kirche der Armen«? Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland, 172–174.

¹⁷ *Isto*, 175, bilj. 485, Botschaft an die Welt, 102.

¹⁸ Paul Gauthier je prije toga bio profesor u sjemeništu u Dijonu a spomenuti Memorandum je uputio uz suglasnost nadbiskupa Galileje i biskupa Tournaija iz Belgije. Usp. *Isto*, 175ss.

upućena Isusova poruka. S vremenom je to postala neformalna radna skupina koja se pod nazivom »Crkva siromašnih« i dalje okupljala. Na drugi susret te neformalne radne skupine došlo je preko pedeset biskupa iz cijelog svijeta, a među njima su bili i Hélder Camara, tadašnji pomoćni biskup Rio de Janiera, Maximos IV., patrijarh Antiohije, kardinal Lercaro iz Bolonje i mnogi drugi.

S tom neformalnom radnom skupinom nazvanom »Crkva siromašnih« uz ostale su surađivale i njezino djelovanje podupirale poznate osobe poput kardinala Suenensa (Mechelen – Brussel), Giovannija Batiste Montinija (Milano) i drugih. Tu radnu skupinu podupirao je i papa Ivan XXIII., koji je u međuvremenu teško obolio.

Djelovanje skupine »Crkva siromašnih« utjecalo je i na odvijanje Koncila, posebice u raspravama oko nove sheme o Crkvi. U tom kontekstu spomenimo tek dvije stvari koje mogu, barem dijelom, ukazati na značenje i utjecaj ideje »Crkva siromašnih«. *Prva* se odnosi na kardinala Giovannija Batistu Montinja, nadbiskupa Milana i kasnije papu Pavla VI. On je bio među mnogim biskupima koji su nakon završetka prvog zasjedanja Koncila uputili poruke u svojim biskupijama. Iz njegove poruke pod nazivom »Krist i zemaljska dobrobit« može se iščitati da je i on kao koncilski otac imao kontakte sa skupinom »Crkva siromašnih«. Kardinal Giovanni Batista Montini između ostaloga piše: »Siromaštvo je odjeća Kristova i njegovih, ako ga želimo nasljedovati, predstavljati i propovijedati... To je ekonomija evanđelja, koja se u 'Crkvi siromašnih' nastavlja. Zbog toga moramo imati posebno poštovanje prema siromašnima i imati za njega posebnu brigu. On je slika Kristova, on je istodobno živi sakrament.«¹⁹

Kardinal Lercaro posljednji je održao govor na prvom dijelu zasjedanja Koncila a odnosio se na shemu o Crkvi. Poput kardinala Montinija i kardinala Suenensa tražio je potpuno novu shemu o Crkvi. Kao član neformalne radne skupine »Crkva siromašnih« pretpostavlja se da je od pape Ivana XXIII. bio zamoljen iznijeti svoj stav o djelovanju te radne skupine. Kardinal Lercaro je govorio i o tome kako treba mijenjati stil života i rada u Crkvi, koji bi u prvom planu trebao imati siromašne i potrebne. Ustvrdio je: »Otajstvo (misterij) Krista u Crkvi je uvijek, a prije svega danas, otajstvo Krista u siromašnima.«²⁰ Tema evangelizacije siromašnih ne može biti samo jedna od tema Koncila. Naprotiv, naglasio je na kraju kardinal Lercaro: »Tema Koncila je Crkva, ukoliko je ona Crkva siromašnih.«²¹

¹⁹ *Isto*, 177, bilj. 491, Gauthier, 1966., 285.

²⁰ *Isto*, bilj. 492, Collet, 1992., 71.

²¹ *Isto*.

Nakon smrti pape Ivana XXIII. dana 3. lipnja 1963. godine jenjava djelovanje neformalne radne skupine »Crkva siromašnih«. Potrebno je naglasiti da je inicijativa »Crkve siromašnih« bila dobro poznata budućem papi Pavlu VI., koji će kao koncilski i poslijekoncilski papa dobro razumjeti poruku neformalne koncilске skupine »Crkva siromašnih« i u svojim dokumentima na ovaj ili onaj način pokušati utjecati na razvoj te ideje, premda se pojam kao takav gotovo izgubio u poslijekoncilskom vremenu. Rezultati inicijative skupine »Crkva siromašnih« vidljivi su u socijalnoj enciklici o razvoju *Populorum progressio*²² kao i u apostolskom nagovoru *Evangelii nuntiandi*²³, gdje se govori o nasilju koje je nespojivo s evanđeljem i o evanđeoskom oslobođenju. I jedan i drugi dokument je u poslijekoncilskom vremenu u Crkvi Latinske Amerike imao utjecaj na razvoj onoga što je na Koncilu započelo pod sintagmom »Crkva siromašnih«, premda u prvi plan dolaze sintagme poput »teologija oslobođenja« i »preferencijalna opcija za siromašne«.

1.2.2. Koncilski dokumenti

Sam izraz »Crkva siromašnih« ne spominje se u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila. Međutim, smisao, dijelom sadržaj, a osobito poruka o »Crkvi siromašnih« prisutni su na mnogim mjestima u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila. U koncilskim dokumentima je prije svega riječ o buđenju svijesti o tome da je odnos prema siromašnima sastavni dio naviještanja evanđelja kao i kršćanske egzistencije kao takve.

Znakovito je da se u dvama najvažnijim koncilskim dokumentima, u konstitucijama o Crkvi: *Lumen gentium*²⁴ i *Gaudium et spes*²⁵ najviše spominje sadržaj i prouka »Crkve siromašnih«. I u drugim koncilskim dokumentima mogu se pronaći različite poveznice s onim što je papa Ivan XXIII. označio kao temeljno razumijevanje Crkve, to jest »kao Crkva svih, i osobito Crkva siromašnih«²⁶. Ovdje ukazujemo tek na određena karakteristična mjesta u

²² Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio. Enciklika o razvitku naroda* (26. III. 1967.), u: *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, 314–349 (dalje: PP).

²³ Usp. PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu* (8. XII. 1975.), Zagreb, 1976. (dalje: EN).

²⁴ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970. (dalje: LG).

²⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti* (dalje: GS).

²⁶ Usp. GIOVANNI XXIII, *Radiomessaggio del Santo Padre Giovanni XXIII ai fedeli di tutto il mondo, a un mese dal Concilio Ecumenico Vaticano II*, 3.

koncilskim dokumentima iz kojih se može vidjeti nakana koncilskih otaca da se probudi svijest o razumijevanju Crkve kao »Crkve siromašnih«.

Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* ukazuje na analogiju s Kristom kao utjelovljenom Riječi. Crkva se »ne malom analogijom uspoređuje s misterijem utjelovljene Riječi... Kao što je Krist izvršio djelo otkupljenja u siromaštvu i progonu, tako je i Crkva pozvana da ide istim putem, da saopći ljudima plodove spasenja... Crkva nije ustanovljena da traži zemaljsku slavu, nego da i svojim primjerom širi poniznost i samozataju... Crkva pokazuje ljubav prema svima koji su ožalošćeni uslijed ljudske slabosti, dapače u siromašnima i patnicima vidi sliku svoga siromašnog i trpećeg Ustanovitelja, nastoji da olakša njihovu oskudicu, nastoji da u njima služi Kristu« (LG 8). Iz te analogije između Krista i Crkva »proizlazi dvostruka definicija 'Crkve siromašnih': Crkva kao siromašna Crkva i Crkva za siromašne«²⁷.

Na susretu s novinarima dana 16. ožujka 2013. godine, a na samom početku svojega pontifikata, papa Franjo objašnjavajući izbor svojega imena za papu naglasio je: »A tako silno želim siromašnu Crkvu i za siromašne«²⁸, a u *Evangelii gaudium* objašnjavajući opredjeljenje Crkve za siromašne naglašava: »Zbog toga želim siromašnu Crkvu za siromašne« (EG 198).²⁹

Posebnu ulogu u buđenju svijesti o tome da su u središtu života Crkve siromašni jer su oni slika Krista imaju, prema koncilskim dokumentima, biskupi i svećenici. Biskupi trebaju učiti vjernike da ljube »čitavo Mistično tijelo Kristovo, osobito one članove koji su siromašni, žalosni i koji trpe progonstvo zbog pravde (usp. Mt 5,10)« (LG 23). Tako se u Dekretu o pastirskoj službi biskupa *Christus dominus* potiče biskupe da iznoseći kršćanski nauk pokažu »da Crkva vodi majčinsku brigu za sve ljude, bili oni vjernici ili nevjernici, a s posebnom brigom neka prate siromašne i slabe, kojima ih je poslao Gospodin da im propovijedaju evanđelje«³⁰.

U Dekretu o službi i životu prezbitera *Presbyterorum ordinis*, u dijelu koji raspravlja o »Svojevoljnom siromaštvu i stavu prema svijetu i zemaljskim dobrima«, poziva se na svjedočanstvo života: »Vođeni dakle Duhom Gospod-

²⁷ Hartmut KÖß, »Kirche der Armen«? Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland, 180.

²⁸ FRANJO, *Ne dajte da vam ukradu nadu*, Split, 2013., 22.

²⁹ Papa Franjo ovdje citira papu Benedikta XVI., koji uči da je opredjeljenje Crkve za siromašne »sadržano u kristološkoj vjeri u onoga Boga koji je postao siromašan za nas, da nas obogati svojim siromaštvom« (EG 198). Usp. BENEDIKT XVI., Govor na otvorenju Pete opće konferencije biskupa Latinske Amerike i Kariba (13. V. 2007.), 3: u: *Acta Apostolicae Sedis*, 99 (2007.), 450.

³⁰ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Christus dominus. Dekret o pastirskoj službi biskupa* (28. X. 1965.), br. 13, u: *Dokumenti*, 267.

njim, koji je Spasitelja pomazao i poslao da propovijeda Evanđelje siromasima, neka se prezbiteri kao i biskupi klone svega što bi moglo odbiti siromahe. Neka većma negoli ostali Kristovi učenici izbjegavaju svaki oblik taštine u svom načinu života. Svoj stan neka tako urede da nikome ne izgleda nepristupačnim i da se nitko nikada pa ni onaj niži ne boji ulaziti.«³¹

U Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* naglašava se da u konkretnom svijetu Crkva pronalazi svoje prve adresate i ispit svoje vjerodostojnosti u konkretnom obliku u siromašnima. To proizlazi već iz prve rečenice: »Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našega vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu« (GS 1). U tom kontekstu poziva se na potrebu crkvene i kršćanske solidarnosti sa siromašnima, jer se »veći dio svijeta još uvijek muči u takvoj bijedi da sam Krist kao da u siromasima zaziva svoje učenike na ljubav... Štoviše, dužnost je čitavog Božjeg Naroda, kojemu biskupi trebaju u tom prednjačiti riječju i primjerom, da, koliko može, olakša bijedu današnjeg vremena, i to, kao što je bio stari običaj Crkve, ne samo od svojega suviška nego i osnovnoga« (GS 88).

Da sintagma »Crkva siromašnih« nije postala leitmotiv cijeloga Koncila i da čak ni na jednom mjestu u dokumentima nije izrijeком navedena, treba zahvaliti, prema mišljenju Hartmuta Kößa, eurocentrički orijentiranoj teologiji koja se, zahvaljujući sposobnosti kompromisa, mogla tada probiti.³²

U kojoj mjeri bi sintagma »Crkva siromašnih« dobila konkretno mjesto u koncilskim dokumentima da je Koncil do kraja vodio danas sveti papa Ivan XXIII. teško je reći! Činjenica jest, s jedne strane, da je neformalna skupina »Crkva siromašnih« nakon njegove smrti izgubila svoje dotadašnje značenje. S druge strane, sam pojam »Crkva siromašnih« nije zaživio i dobio na većem značenju u poslijekoncilskom vremenu pa ni u Crkvi Latinske Amerike u kojoj će tematika »Crkve siromašnih« bili na neki način središnja, ali će u prvi plan izbiti drugi pojmovi poput »teologije oslobođenja« ili »preferencijalne opcije za siromašne«.

³¹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Presbyterorum ordinis. Dekret o službi i životu prezbitera* (7. XII. 1965.), br. 17, u: *Dokumenti*, 599.

³² Usp. Hartmut KÖß, »Kirche der Armen«? *Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland*, 185.

2. Pokušaji konkretne primjene ideje »Crkve siromašnih« u Latinskoj Americi: velika očekivanja, poteškoće, razočaranja

Katolička crkva Latinske Amerike nakon Drugoga vatikanskog koncila proživljavala je burno razdoblje uz koje se vezuju pojmovi poput: »Crkva siromašnih«, teologija oslobođenja, preferencijalna opcija za siromašne, grijeh struktura itd. Iako je 1955. godine osnovan *Savjet latinskoameričkog episkopata* (CELAM) i održana Prva konferencija latinskoameričkog episkopata, velike rasprave o položaju kršćana i Crkve u tom dijelu svijeta započinju tek nakon Drugoga vatikanskog koncila. Crkveno-teološka podloga za te rasprave bilo je sve ono što se događalo neposredno prije Drugoga vatikanskog koncila i na Koncilu a posebno uvođenje pojma *razvoja* u socijalni nauk Crkve kao i rasprava oko »Crkve siromašnih«. Uz papu Ivana XXIII., koji je inicirao službeni raspravu o »Crkvi siromašnih« i svojim autoritetom dao joj legitimitet, važnu ulogu je, svakako, imao i papa Pavao VI., koji je u svojoj socijalnoj enciklici *Populorum progressio* (1967.) problematiku razvoja još više aktualizirao a poseban naglasak u svojem pontifikatu stavio na evangelizaciju u dokumentu *Evangelii nuntiandi* (1975.), što je snažno utjecalo na poslijekoncilska zbivanja u Crkvi Latinske Amerike.

Ono što je na Koncilu pokrenuto sintagmom »Crkva siromašnih« nastavilo se primjenjivati u Crkvi Latinske Amerike uz veće ili manje poteškoće. Za razliku od eurocentrički orijentirane Crkve, poticaji dvojice koncilskih papa, svetoga Ivana XXIII. i Pavla VI., nailazili su u zemljama Latinske Amerike na pozitivan odjek i daljnju razradu.

Osim toga, konkretna društveno-gospodarska situacija u pretežito katoličkim zemljama Latinske Amerike obilovala je očitim nepravdama, bogaćenjem manjine a izrabljivanjem i siromaštvom velike većine pučanstva. U tu sliku su se na specifičan način uklopili i pojedini predstavnici Crkve zbog materijalnih pogodnosti koje su dobivali od »imućnika« koji su istodobno bili i »tlačitelji« siromašnih vjernika. Takvim načinom života Crkva je gubila vjerodostojnost u tom dijelu svijeta.

Sve to dovodi do velikih rasprava na »Zajedničkim zasjedanjima« latinskoameričke Crkve, koja su u poslijekoncilskom vremenu imala većeg ili manjeg odjeka u pojedinim krajevnim Crkvama. Budući da je Katolička crkva u Hrvata u tom vremenu živjela u komunizmu, zbivanja u Crkvi Latinske Amerike slabo su se probijala u crkveno-teološki hrvatski prostor. Ta zbivanja najviše su tumačena pod vidom »teologije oslobođenja«, koja se, pak, u to vrijeme uglavnom prikazivala s ideološkim prizvukom »marksističke analize društva« što je, s jedne strane, već na samom početku smanjilo zanimanje hrvatske teološko-

-crkvene javnosti za zbivanja u Latinskoj Americi a, s druge strane, omogućilo djelomično i tendenciozno prikazivanje zbivanja u Crkvi Latinske Amerike isključivo pod vidom »tako tumačene« teologije oslobođenja.

Uzimajući u obzir specifično hrvatsku situaciju ni danas nije jednostavno u Hrvatskoj pisati o toj tematici jer postoji opasnost jednostranoga, a često i potpuno krivog razumijevanja i interpretacije onoga što se napiše. Bez obzira na takvu prilično kompliciranu hrvatsku situaciju držim da je sve ono što se u poslijekoncilskom vremenu događalo u Crkvi Latinske Amerike potrebno upoznati kako bismo mogli lakše razumjeti pontifikat pape Franje, a prije svega njegovu apostolsku pobudnicu *Evangelii gaudium*, u kojoj donosi program svojega pontifikata,³³ a pojedine smjernice te pobudnice svoje korijene imaju u »Završnim dokumentima« zajedničkih zasjedanja latinskoameričke Crkve i Kariba.

Nakon prvoga zajedničkog zasjedanja latinskoameričkih biskupa održanog 1955. godine pa do danas, održana su još četiri takva zajednička zasjedanja: drugo zasjedanje u Medellinu – Kolumbija (1968.), treće zasjedanje u Puebli – Meksiko (1979.), četvrto zasjedanje u Santo Domingu – Dominikanska Republika (1992.) i posljednje, peto zasjedanje u Aparecidi – Brazil (2007.).

U nastavku donosimo tek nekoliko osnovnih informacija o poslijekoncilskim zajedničkim okupljanjima Crkve Latinske Amerike i Kariba, i to uglavnom na temelju završnih dokumenata³⁴ koji uz druge dokumente na specifičan način oslikavaju što se događalo na pojedinom zasjedanju i donosi smjernice za daljnji rad.

Važno je naglasiti da su te »Završne dokumente« prihvatile pojedine Biskupske konferencije i tako im dale legitimitet za svoje područje.

Drugo zajedničko zasjedanje latinskoameričkih biskupa održano je u Medellinu – Kolumbija 1968. godine. Zasjedanje je otvorio papa Pavao VI. za vrijeme prvog posjeta nekoga pape tome kontinentu. U Medellinu je doneseno šesnaest dokumenata od kojih prvih pet analizira općenito latinskoameričku stvarnost, a ostali dokumenti (6 – 16) odnose se unutarcrkvene probleme. U Uvodu u dokumente govori se o siromaštvu Crkve: »Ima dovoljno primjera, u kojima siromašni osjećaju, da njihovi biskupi ili njihovi župnici i redovnici

³³ Papa Franjo u apostolskoj pobudnici *Evangelii gaudium* poziva sve »da velikodušno i hrabro primjene smjernice sadržane u ovom dokumentu, bez odstupanja ili strahova. Važno je ne kročiti sami, računati uvijek na braću i osobito na vodstvo biskupa, u mudrome i realističnome pastoralnom razlučivanju« (EG 33).

³⁴ O drugom, trećem i četvrtom zajedničkom zasjedanju vidi u: Hartmut KÖß, »Kirche der Armen«? *Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland*, 188–209.

ne osjećaju istinski s njima, ne identificiraju se s njihovim problemima i strahovima, i da oni ne podupiru uvijek one koji rade sa siromašnima ili se za njih zauzimaju.«³⁵

Slično koncilskoj *Poruci svijetu* iz 1962. godine, latinskoamerički biskupi u Medellinu upućuju *Poruku narodima Latinske Amerike*, u kojoj se žele prepoznati kao *Crkva siromašnih*. Biskupi pišu: »Mi smo vidjeli da naša žurna obveza stoji u tome da se svi članovi i institucije Katoličke crkve pročiste u duhu evanđelja. Treba prekinuti razdvajanje između vjere i života... Ta obveza traži od nas živjeti istinski biblijsko siromaštvo.«³⁶ Na zajedničkom zasjedanju u Medellinu traži se obraćenje latinskoameričke Crkve u »Crkvu siromašnih«.

Nakon Drugoga zajedničkog zasjedanje latinskoameričke Crkve (1968.) slijedi vrijeme oduševljenja i velikih očekivanja na pastoralnom planu. Usporedno s tim razvijaju se rasprave na teološkom planu koje će se proširiti i na konkretan crkveni život. Vrijedi spomenuti da je nekoliko tjedana prije konferencije u Medellinu Gustavo Gutiérrez u Peruu održao predavanje o »teologiji razvoja«, koju će kasnije preimenovati u »teologiju oslobođenja« i to u knjizi *Teologia de la liberacion*, objavljenoj 1971. godine.³⁷ Uz početno oduševljenje kako u teološkim tako i u crkvenim raspravama u Crkvi Latinske Amerike sve više dolazi do razilaženja i početno oduševljenje postupno se kod jednoga dijela crkvenih struktura pretvara u razočaranja, protivljenja i nadasve različite pristupe kako tumačenju teologije oslobođenja tako i uopće situacije u Crkvi Latinske Amerike. Uz unutarcrkvene rasprave u Latinskoj Americi dolazi i do određenih razilaženja sa službenom Crkvom u Rimu. Potrebno je naglasiti da i u Crkvama Latinske Amerike postoje različiti pristupi i nadasve različita iskustva autentičnog življenja evanđelja u odnosu na konkretnu situaciju siromaštva i nepravda u pojedinoj zemlji.

Treće zajedničko zasjedanje latinskoameričkih biskupa održano je u Puebli, u Meksiku od 26. siječnja do 13. veljače 1979. godine s temom »Evangelizacija Latinske Amerike u sadašnjosti i budućnosti«. Kako je vrijeme između Medellina (1968.) i Pueble (1979.) obilovalo početnim oduševljenjem ali i sve žešćim raspravama i sukobima oko teologije oslobođenja, s velikim zanima-

³⁵ *Isto*, 191, bilj. 531, Ebd., Kapitel 14, I 3.

³⁶ *Isto*, 191, bilj. 529, Zweite Generalversammlung des lateinamerikanischen Episkopates in Medellin, Botschaft an die Voelker Lateinamerikas..., 14–18, 16s.

³⁷ Usp. Gerhard Card. MÜLLER, *Povera per i poveri. La missione della Chiesa*, Città del Vaticano, 2014., 56. Ovdje se služimo talijanskim tekstom. Postoji i njemački tekst koji se, kako u naslovima, tako dijelom i u sadržaju, razlikuje od talijanskog teksta: Gerhard Ludwig Kardinal MÜLLER, *Armut. Die Herausforderung für den Glauben – Mit einem Geleitwort von Papst Franziskus*, München, 2014.

njem očekivalo se Treće zajedničko zasjedanje. Koliko su zbivanja u Crkvi Latinske Amerike bila važna općoj Crkvi govori i činjenica da je novoizabaran papa Ivan Pavao II. svega nekoliko mjeseci nakon izbora za rimskoga biskupa upriličio svoje prvo službeno putovanje upravo u Latinsku Ameriku i svojim »Govorom« otvorio zasjedanje u Puebli. Tako je već na početku pontifikata imao priliku upoznati se »izbliza« sa zbivanjima u Crkvi Latinske Amerike, s kojom se sve više bavila i službena Crkva u Rimu.

Jedna od temeljnih značajki zasjedanja u Puebli jest rasprava o teškoj situaciji koja je označena nepravdama prema izrabljivanima i siromašnima i u tom kontekstu *temeljnomo predjeljenju cijele Crkve, svih kršćana za siromašne*. Polazeći od konkretne latinskoameričke situacije biskupi u »Završnom dokumentu« konstatiraju sve veću razliku između bogatih i siromašnih. U toj teškoj situaciji Crkva vidi »društveni grijeh, koji je još teži, što je počinjen u zemljama koje se nazivaju katoličkima i koje posjeduju sposobnost to promijeniti«³⁸.

Biskupi pišu: »To općenito siromaštvo uzima u svakidašnjem životu veoma konkretne oblike u kojima mi kao kršćani moramo prepoznati trpeći lik Krista, našega Gospodina, koji nam, ispitujući nas i potičući nas, govori u: licima djece, koja su još prije rođena pogođena siromaštvom...; licima mladih ljudi bez orijentacije koji nisu pronašli mjesto u društvu i zbog toga su frustrirani...; licima Indiosa i često također Afroamerikanaca koji žive na rubu društva u neljudskim situacijama i mogu se svrstati među najsiromašnije; licima ljudi koji žive na selu... kojima je oduzeta-ukradena zemlja i na taj način su izrabljivani...; licima radnika koji su često slabo plaćeni i imaju problema organizirati se i braniti svoja prava; licima otpuštenih i nezaposlenih...; licima ljudi koji su na rubu društva...; licima starijih čiji broj trajno raste...«³⁹

Takva teška socijalna, gospodarska i politička situacija zahtijeva obraćenje ne samo pojedinaca nego i duboke društvene promjene. U »Završnom dokumentu« izražava se nužnost obraćenja svih: biskupa, svećenika, vjernika i cijele Crkve u smislu preferencijalne opcije za siromašne. Kako bi mogla »živjeti kršćansko siromaštvo i naviještati ga, Crkva mora pozvati na učinkovito obraćenje svoje strukture i život svojih članova, posebno djelatnika u pastoralu... To obraćenje pretpostavlja jednostavan životni stil i potpuno povjerenje u Gospo-

³⁸ Hartmut KÖß, »Kirche der Armen«? *Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland*, 196, bilj. 545, *Die Evangelisierung in Gegenwart und Zukunft. Dokument der III. Generalkonferenz des Lateinamerikanischen Episkopates*. Puebla 26. 1. – 13. 2. 1979., 28.

³⁹ *Isto*, 197, bilj. 546, Ebd., 31–39.

dina, jer u svojoj evangelizaciji Crkva računa više na Božju snagu i milost nego na 'više imati' i na svjetovnu moć.«⁴⁰

Prema tome izraz »preferencijalna ili povlaštena briga za siromašne« prvi puta u jednom crkvenom dokumentu susrećemo u Puebli 1979. godine. Traženje crkvenog identiteta u odnosu na prakticiranje povlaštene brige za siromašne u Latinskoj Americi prouzročit će suprotstavljanja s obzirom na posljedice koje iz toga proizlaze.

Četvrto zajedničko zasjedanje latinskoameričkih biskupa održano je u Santo Domingu, Dominikanska Republika, 12. – 28. listopada 1992. godine, i to prigodom proslave 500. obljetnice dolaska Europljana u Ameriku. Sama organizacija kao i tijek zasjedanja uvelike se razlikovao od prethodnih dvaju zajedničkih zasjedanja zbog toga jer je velik utjecaj kako na pripremu i sastav sudionika tako i na samo odvijanje zasjedanja imala Papinska komisija za Latinsku Ameriku, i uopće službena rimska Crkva preko svojih predstavnika, što je dijelom izazvalo nezadovoljstvo među sudionicima a dijelom utjecalo na rezultate rada.⁴¹ Ipak, na temelju dvaju pripremnih radnih dokumenta koje je izradio CELAM,⁴² može se zaključiti da je u Crkvi Latinske Amerike od Pueble nadalje sve prisutnija preferencijalna opcija za siromašne a što je došlo do izražaja i u »Završnom dokumentu«: »S obnovljenim elanom preuzimamo povlaštenu opciju za siromašne u smislu evanđelja kao nastavak od Medellina i Pueble.«⁴³

Kako bi otklonili nesporazume koji su se javljali u godinama nakon Pueble, biskupi u »Završnom dokumentu« naglašavaju da »preferencijalna opcija za siromašne uključuje preferencijalnu opciju za sredstva pomoću kojih će ljudi moći nadvladati svoju bijedu«⁴⁴. U obrazloženju te opcije polazi se od Isusa Krista: »Naviještati evanđelje znači činiti što je Isus Krist činio kada je u sinagogi tumačio da je došao siromasima 'navijestiti evanđelje' (usp. Lk 4,18-19). On koji je bio bogat postao je siromašan, kako bismo njegovim siromaštvom postali bogati (usp. 2 Kor 8). On od nas traži da u vlastitom životu i u našim crkvenim strukturama pokažemo istinski znak evanđeoskog siromaš-

⁴⁰ *Isto*, 198–199, bilj. 555, Puebla, 1157s.

⁴¹ Usp. *Isto*, 200–209.

⁴² Usp. *Isto*, 203–206. Riječ je o dokumentu *Secunda Relatio* i nakon njega o radnom dokumentu *Documento de trabajo*.

⁴³ *Isto*, 206, bilj. 579, Neue Evangelisierung des Menschen, Christliche Kultur. Jesus Christus gestern, heute und in Ewigkeit. Schlussdokument der IV. Generalversammlung der lateinamerikanischen Bischoefe. Santo Domingo, Dominikanische Republik, 12. – 28. Oktober 1992, 296.

⁴⁴ *Isto*, 206, bilj. 580, Ebd., 275.

tva, kako je on to činio. To je osnova, koja nas u smislu evanđelja obvezuje na preferencijalnu opciju za siromašne, koja je čvrsta i neopoziva.«⁴⁵

Novo u Santo Domingu u odnosu na Pueblu jest to što se naglasak stavlja na to da preferencijalna opcija za siromašne uključuje cijeli subjekt s vlastitom poviješću, što uključuje i vlastitu kulturu. U »Završnom dokumentu« također stoji: »Mi ne gledamo osiromašenje našega naroda samo kao gospodarsko-društveni fenomen, koji se od društvenih znanosti može sadržajno i brojčano mjeriti. Mi to gledamo iz iskustva mnogih ljudi s kojima kao pastiri dijelimo svakodnevnu borbu i preživljavanje.«⁴⁶

Od Četvrtog zajedničkog zasjedanja u Santo Domingu (1992.) pa do Petog zajedničkog zasjedanja u Aparecidi u Brazilu (2007.) prošlo je petnaest godina.

Peto zajedničko zasjedanje biskupa Latinske Amerike i Kariba održano je u marijanskom svetištu Aparecida u Brazilu od 13. do 31. svibnja 2007. godine s temom »Učenici i misionari Isusa Krista jer u njemu naši narodi imaju život. Ja sam Put, Istina i Život (Iv 14,6)«. Zajedničko zasjedanje svojim govorom otvorio je papa Benedikt XVI., koji je također kasnije potvrdio »Završni dokument iz Aparecide«, koji je rađen prema metodi socijalnog nauka Crkve: *vidjeti, prosuditi i djelovati*.⁴⁷

»Završni dokument« ima tri dijela: »Život naših naroda danas«, »Život Isusa Krista u učenicima koji su misionari« i »Život Isusa Krista za naše narode«. U prvom dijelu uglavnom se opisuje situaciju naroda i Crkve Latinske Amerike i Kariba. Naglasak se stavlja na učenike misionare koji se pod teološko-pastoralnim vidom susreću s velikim promjenama u svijetu. Drugi dio ulazi u središte tematike i opisuje ljepotu vjere u Isusa Krista kao izvora života za ljude koji žele kročiti misionarskim putem učenika. Treći dio ulazi u konkretno poslanje Crkve Latinske Amerike i Kariba. Riječ je o konkretnim pastoralnim akcijama s misionarskim zamahom. Glavna opcija Petoga zajedničkog zasjedanja jest transformirati Crkvu u zajednicu koje će biti više misionarska. Tu se potvrđuje *preferencijalna opcija za siromašne i problem isključenih*, kao nastavak razvoja od Medellina.⁴⁸

Za opću Crkvu Peto zajedničko zasjedanje toliko je važnije jer je na njemu aktivno sudjelovao kardinal Jorge Mario Bergoglio, nadbiskup Buenos Airesa,

⁴⁵ *Isto*, 206–207, bilj. 581, Ebd., 178, Vgl. ebd., 161, 179.

⁴⁶ *Isto*, 209, bilj. 588, Santo Domingo, 179.

⁴⁷ Usp. *Aparecida 2007*. Schlussdokument der 5. Generalversammlung des Episkopats von Lateinamerika und der Karibik – Auszüge, u: <http://www.leuninger.de/sozial/aparecida.htm> (8. VIII. 2014.), 1–14.

⁴⁸ Usp. *Isto*.

koji je 2013. godine izabran za rimskoga biskupa. Kardinal Bergoglio bio je glavni redaktor »Završnog dokumenta« i zahvaljujući upravo njemu mogao se uspješno sastaviti taj dokument,⁴⁹ u kojem sadašnji Papa pronalazi brojne poticaje i za život opće Crkve.⁵⁰

3. Poslijekoncilski pape o događanjima u Crkvi Latinske Amerike

Nakon Konferencije u Medellinu (1968.) počele su u Crkvi Latinske Amerike i teološke rasprave o konkretnoj situaciji u toj Crkvi u odnosu na siromašne a koje su se velikim dijelom fokusirale na teologiju oslobođenja. U rasprave su se uključivali teolozi iz različitih zemalja Latinske Amerike a te rasprave su izazivale različite reakcije službene Crkve u Rimu.⁵¹ U ovom radu ne možemo se baviti reakcijama službene Crkve jer je to tema za sebe. Želimo tek ukratko ukazati na određene poteze i reakcije rimskih biskupa koji mogu pridonijeti razumijevanju tematike koju obrađujemo.

Potrebno je naglasiti da su se rasprave, kao i razilaženja i sukobi, razlikovali u odnosu na pojedine zemlje Latinske Amerike. Drukčije je to bilo, primjerice, u Brazilu, drukčije u Peruu a drukčije u San Salvadoru. Rasprave su uglavnom bile povezane s konkretnim situacijama i osobama. Primjerice, o situaciji u San Salvadoru (mons. Romero, Ignacio Ellacuaría...) posebno piše i govori Jon Sobrino.⁵²

Znakovita je konstatacija Jon Sobrina: »Bez Koncila, ali ni sa samim njim, ne bi bilo 'Crkve siromašnih'. Također, bez 'Crkve siromašnih', onakve kakva

⁴⁹ To proizlazi iz razgovora kardinala Bergoglia s Gianniem Valenteom prije izbora za papu. Usp. Gianni VALENTE, *Franjo, papa s kraja svijeta. Osoba, ideje, stil*, Zagreb, 2013., 40–50. Prema kardinalu Bergogliu tri su ključne točke Aparecide: 1. metodologija rada bila je »od dolje prema gore«; 2. rad se odvijao u marijanskom svetištu, što je pridonijelo duhu i sadržaju završnog dokumenta za koji kardinal Bergoglio kaže da je »dokument iz Aparecide Evangelii nuntiandi Latinske Amerike« (*Isto*, 43) i 3. dokument iz Aparecide poziva na poslanje: »Ostati vjernima znači izaći. Ako se ostane u Gospodinu, baš se tada izlazi iz samih sebe... Gospodin mijenja onoga koji mu je vjeran.« (*Isto*, 44).

⁵⁰ Apostolska pobudnica *Evangelii gaudium – Radost evanđelja* dobrim je dijelom inspirana na »Završnom dokumentu iz Aparecide«.

⁵¹ Reakcije službene Crkve na događanja u Crkvi Latinske Amerike nakon Medellina (1968.) na osobit način su došle do izražaja u dvama dokumentima: SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Libertas nuntius. Uputa o nekim pitanjima »teologije oslobođenja«* (6. VIII. 1984.), Zagreb, 2003. i ZBOR ZA NAUK VJERE, *Libertas conscientia. Naputak o kršćanskoj slobodi i oslobođenju* (22. III. 1986.), Zagreb, 1986.

⁵² Usp. Jon SOBRINO, »Crkva siromašnih« nije se usrećila na Drugome vatikanskom koncilu. Promovirana u Medellinu, u stvarno je pretočila bitne elemente Koncila, u: *Concilium. Međunarodni teološki časopis*, 48 (2013.) 3, 93–104. Tu su i neki drugi njegovi tekstovi prevedeni na hrvatski jezik, primjerice njegova knjiga: Jon SOBRINO, *Izvan sirotinje nema spasenja. Mali utopijski prorokski ogledi*, Rijeka, 2011.

se pojavila u Medellinu, Koncil se ne bi na tako evanđeoski način proširio na zemlje Trećega svijeta. Isto tako, po mom mišljenju, neki temeljni koncilski elementi ne bi zaživjeli na tako kreativan način.⁵³ Ta konstatacija ukazuje na temeljnu činjenicu u odnosu na razumijevanje »Crkve siromašnih«. Već za vrijeme Koncila, a posebno nakon Medellina, značenje i sadržaj »Crkve siromašnih« različit se razumijevao i tumačio. S jedne strane, to su pokušaji posebno pape Pavla VI., a kasnije i Ivana Pavla II., u kojima se nastoji produbljivati razumijevanje »Crkve siromašnih« i to na tragu pape Ivana XXIII.

S druge strane, u Latinskoj Americi slijede različita tumačenja pojma »Crkva siromašnih«, što onda dovodi u godinama koje slijede do razilaženja i sukoba. No, koliko se iz istraženoga moglo zaključiti, pape se – zbog drukčijih i prema njima krivih tumačenja toga pojma – nikako ne odriču samoga pojma istodobno tražeći njegovo odgovarajuće značenje. To je također utjecalo na razvoj poslijekoncilskoga socijalnog nauka Crkve. Tako je socijalna enciklika pape Pavla VI. *Populorum progressio – Razvoj naroda* (1967.) nastala na neki način na poticaj neformalne skupine »Crkva siromašnih«, a njegov drugi dokument *Evangelii nuntiandi* (1975.) dijelom kao reakcija na situaciju u Crkvi Latinske Amerike nakon Medellina (1968.). Pavao VI. je u jednom i drugom dokumentu na liniji razmišljanja pape Ivana XXIII. i u određenom smislu ideje »Crkve siromašnih«, kako u odnosu na razvoj, tako i u odnosu na evangelizaciju u novim okolnostima razvoja društva i svijeta u kojem živimo.

Znakovito je da će se papa Benedikt XVI. u svojoj socijalnoj enciklici *Caritas in veritate – Ljubav u istini* (2009.) vratiti na temu razvoja i na neki način pokušati rehabilitirati već pomalo zaboravljenoga Pavla VI. i njegovu encikliku o razvoju *Populorum progressio*.⁵⁴ Jedino u kontekstu »Crkve siromašnih« i s njom povezane tematike razvoja mogu se u *Caritas in veritate* razumjeti određeni pojmovi poput definicije socijalnog nauka Crkve kao »*caritas in veritate in re sociali*«, načela besplatnosti i logika dara na koju se poziva kako bi se riješila sveopća kriza u svijetu i sve veća nejednakost između bogatih i siromašnih.⁵⁵

Ubrzo nakon izbora za papu Ivan Pavao II. odlazi u Pueblu 1979. godine i tu se susreće »izbliza« s cijelom problematikom, a posebno s pojmom »pre-

⁵³ Jon SOBRINO, »Crkva siromašnih« nije se usrećila na Drugome vatikanskom koncilu. Promovirana u Medellinu, u stvarno je pretočila bitne elemente Koncila, 98.

⁵⁴ Usp. BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini*, Zagreb, 2009. (dalje: CV).

⁵⁵ O tome više u: Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Ljubav u istini u društvenim pitanjima*, Zagreb, 2012., posebno članci: Špiro MARASOVIĆ, Suradnja i besplatnost kao odgovor na krizu u *Caritas in veritate*, 103–128 i Josip GRBAC, Čovjek, razvoj, budućnost, 155–175.

ferencijalna opcija za siromašne«. Premda su u međuvremenu objavljena dva dokumenta Kongregacije za nauk vjere o teologiji oslobođenja,⁵⁶ papa Ivan Pavao II. u socijalnom dokumentu *Sollicitudo rei socialis* (1987.), koji obilježava obljetnicu *Populorum progressio*, daje svoju viziju razvoja a u socijalni nauk Crkve uvodi načelo »preferencijalne opcije za siromašne« što je poveznica kako sa zbivanjima u Crkvi Latinske Amerike tako i s koncilskom idejom »Crkve siromašnih«.⁵⁷ U istom dokumentu Ivan Pavao II. ukazuje na zlo »grešnih struktura« u društvu govoreći pod teološkim vidom o »strukturama grijeha« i o ulozi kršćana kao vjernika u mijenjanju tih struktura (usp. SRS 35–37). Nakon toga dolazi do pada komunističkih sustava u Srednjoj Europi i Istočnoj Europi (1989./1990.) kao i do ratnih zbivanja u Europi (agresorski rat na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu). Papa Ivan Pavao II. objavljuje socijalnu encikliku *Centesimus annus – Stota godina* (1991.)⁵⁸ i proglašava Godinu socijalnog nauka Crkve. Bilo bi korisno temeljitije istražiti koliko su na samu encikliku utjecala zbivanja u Crkvi Latinske Amerike a koliko zbivanja povezana s padom komunističkih sustava u Europi. U svakom slučaju, pozornost pape Ivana Pavla II. nakon toga bit će najvećim dijelom usmjerena na Europu kao i na pripremu Godine jubileja 2000., a problemi u Latinskoj Americi na neki način će ostati po strani.

Papa Benedikt XVI. je kao prefekt Kongregacije za nauk vjere bio aktivan u rješavanju problema oko teologije oslobođenja 80-ih godina XX. stoljeća.⁵⁹ Prema tome, bio je dobro upoznat s cijelom situacijom u Crkvi Latinske Amerike. Kao papa je na otvaranju Petoga zajedničkog zasjedanja biskupa Latinske Amerike i Kariba, u Aparecidi 2007. godine, održao znamenit govor, i zahvaljujući upravo papi Benediktu XVI. mogao se, prema kasnijim izjavama kardinala Bergoglia, u dijaloškom duhu i slobodno odvijati rad i načiniti »Završni dokument iz Aparecide«.⁶⁰ O odnosu pape Benedikta XVI. prema tema-

⁵⁶ To su: *Libertas nuntius. Uputa o nekim pitanjima »teologije oslobođenja«* (6. VIII. 1984.) i *Libertas conscientia. Naputak o kršćanskoj slobodi i oslobođenju* (22. III. 1986.).

⁵⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis – Socijalna skrb. Enciklika o dvadesetoj obljetnici enciklike Populorum progressio* (30. XII. 1987.), br. 42–43, u: *Socijalni dokumenti Crkve. Stota godina katoličkoga socijalnog nauka*, 611–613 (dalje: SRS).

⁵⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stoga godina. Enciklika* (1. V. 1991.), Zagreb, 1991.

⁵⁹ Dva službena crkvena dokumenta: *Libertas nuntius. Uputa o nekim pitanjima »teologije oslobođenja«* (6. VIII. 1984.) i *Libertas conscientia. Naputak o kršćanskoj slobodi i oslobođenju* (22. III. 1986.) pripremljena su kada je on bio pročelnik Kongregacije za nauk vjere.

⁶⁰ Na pitanje novinara nije li manjkalo polemika u vezi sa završnim dokumentom, kardinal Bergoglio odgovara: »Završni dokument – to je akt učiteljstva latinsko-američke Crkve – nije bio podvrgnut nikakvoj manipulaciji, ni s naše strane ni sa strane Svete Stolice«, Gianni VALENTE, *Franjo, papa s kraja svijeta. Osoba, ideje, stil*, 40.

tici »Crkve siromašnih« kao i uopće prema zbivanjima u odnosu na Crkvu Latinske Amerike govori i činjenica da je 2. srpnja 2012. godine pročelnikom Kongregacije za nauk vjere imenovao Gerharda Ludwiga Müllera, tadašnjeg nadbiskupa Regensburga u Njemačkoj, usprkos toga što je bilo poznato da je Müller prijatelj »oca teologije oslobođenja« Gustava Gutierreza i što su se neki protivili njegovu imenovanju.⁶¹

Od prvih trenutaka izbora za rimskoga biskupa papa Franjo mnogobrojnim gestama i riječima pokazuje da su mu »siromašni, odbačeni i nepravdama izudarani« ne samo u srcu nego sve više pod evangelizacijskim vidom postaju program njegova pontifikata. To zorno pokazuje apostolska pobudnica *Evangelii gaudium – Radost evanđelja*, koja za papu Franju ima »programatsko značenje« (EG 25), a hermeneutički ključ za razumijevanje te pobudnice jest *poznavanje svega onoga što se događalo u poslijekoncilskoj Crkvi Latinske Amerike, a u središtu svih događanja je na ovaj ili onaj način bila ideja »Crkve siromašnih«.*

Najprije kao običan sudionik, a kasnije i kao nadbiskup Buenos Airesa te aktivan sudionik zbivanja u Crkvi Latinske Amerike, kardinal Bergoglio postaje kao sadašnji rimski biskup *autentičnim tumačem zbivanja* u Crkvi Latinske Amerike u posljednjim desetljećima. U tom kontekstu problematika »Crkve siromašnih« dolazi u središte crkveno-teoloških zbivanja u Katoličkoj crkvi. Legitimno je pitanje: Koliko je Katolička crkva kao takva, posebno europski orijentirana Crkva, spremna suočiti se s novom situacijom i, nadasve, s promjenama pod tim vidom? Vrijeme će dati najbolji odgovor na to pitanje.

Prve poteškoće već se naziru, premda je prerano donijeti bilo kakav sud. Činjenica jest da je potrebno računati s različitostima koje postoje u načinu života pojedinih Crkava kao i s različitostima u odnosu na gospodarsko-političku situaciju, primjerice u Europi i u Latinskoj Americi. Sve to, međutim, nikako ne oslobađa europsku Crkvu, a onda ni hrvatsku Crkvu, *uzeti ozbiljno u obzir problematiku »Crkve siromašnih«*, suočiti se s njom te povesti rasprave kako unutar Crkve tako i u odnosu na društvo i svijet u kojem živimo. Upravo to želi papa Franjo s apostolskom pobudnicom *Evangelii gaudium – Radost evanđelja*. U tom dokumentu osjeća se »svježina latinskoameričke Crkve«, posebno *radost naviještanja evanđelja*, što se, moramo priznati, u Europi velikim dijelom izgubilo.

⁶¹ Knjiga Gerhard Card. MÜLLER, *Povera per i poveri. La missione della Chiesa*, kojoj je predgovor napisao papa Franjo, a u kojoj uz autora svoje viđenje kako Crkve u Latinskoj Americi tako posebno teologije oslobođenja daje sam Gutierrez pomaže bolje razumjeti ne samo situaciju oko teologije oslobođenja nego i uopće problematiku »Crkve siromašnih«.

Nisu li i za hrvatsku Crkvu važne sljedeće misli iz pobudnice: »Izaći iz vlastite udobnosti i imati hrabrosti poći na sve periferije koje trebaju svjetlo evanđelja« (EG 20) kao i poticaj: »Od vitalne je važnosti da Crkva danas iziđe naviještati evanđelje svima, u svim mjestima, u svim okolnostima, bez oklijevanja, nevoljkosti i straha« (EG 23)?

Papa Franjo, poput svojih prethodnika Ivana XXIII. i Ivana Pavla II., kao i s obzirom na poticaje Koncila, naglašava da je potrebno neprestano tražiti »načine na koje ćemo onu neprolaznu istinu izraziti jezikom koji omogućuje prepoznati njezinu trajnu novost« (EG 41). Crkva ima potrebu tumačenja objavljene riječi i shvaćanja istine. U tom kontekstu su pozvani, posebno egzegeti i teolozi, kao i drugi znanstvenici da svojim tumačenjima pomognu »sudu Crkve« (EG 40).

Papa Franjo naglašava da je za Crkvu »opredjeljenje za siromašne prije teološka nego kulturna, sociološka, politička ili filozofska kategorija«. Crkva se opredijelila za siromašne a to opredjeljenje, kako je učio papa Benedikt XVI., »sadržano je u kristološkoj vjeri u onoga Boga koji je postao siromašan za nas, da nas obogati svojim siromaštvom« (EG 198, bilj. 165).⁶² Zbog toga, naglašava papa »želim siromašnu Crkvu za siromahe. Oni nas mogu mnogo toga naučiti. Osim što imaju dioništvo u onome *sensus fidei*, oni također preko vlastitih patnji poznaju Krista patnika« (EG 198).

Umjesto zaključka

Ideja »Crkve siromašnih« nije se uspjela jasnije profilirati na Drugome vatikanskom koncilu. Njezin sadržaj je u pojedinim dokumentima dijelom prisutan dok se sam naziv ne navodi u koncilskim dokumentima. Nakon Koncila ideja pronalazi plodno tlo u Latinskoj Americi. Zašto ne i u nekim drugim dijelovima svijeta gdje žive katolici, primjerice u Europi ili Africi? Više je razloga zbog kojih ideja »Crkve siromašnih« nije dalje razvijana u europskoj Crkvi, koja se nakon Koncila više bavi drugim pitanjima poput liturgije i nadalje teškim moralnim pitanjima. Osim toga, tadašnje zapadnoeuropske zemlje praktično ne poznaju problem materijalnoga siromaštva jer u to vrijeme uspijeva država blagostanja. U komunističkim zemljama Srednje Europe i Istočne Europe tema siromaštva kao takva nije »imala pravo glasa« jer komunističke vlasti jednostavno ne dopuštaju nikakvu raspravu o siromaštvu budući da »komunistički sustav kao takav« treba riješiti sve probleme siromaštva u svijetu.

⁶² Usp. BENEDIKT XVI., Govor na otvorenju Pete opće konferencije biskupa Latinske Amerike i Kariba, 450.

Istina, rasprava o toj tematici, posebno teologiji oslobođenja, prisutna je u nekim dijelovima europske Crkve, ali više u odnosu na zbivanja u Latinskoj Americi nego što bi to bilo konkretno pitanje europske Crkve ili kršćana.

Međutim, situacija se u posljednjem desetljeću promijenila u mnogim europskim zemljama. Naime, sveopća kriza koja je započela 2008. godine sve je više ljudi osiromašila a sve je više mladih ljudi koji nemaju posla ili su bez perspektive u budućnosti.

To se posebno odnosi na Hrvatsku u kojoj imamo sve više ne samo nezaposlenih (početkom 2014. godine preko 360 000, a od toga mladih preko 70 000) nego stvarno siromašnih ljudi koji upadaju u dugoročno siromaštvo. U takvoj situaciji tematika »Crkve siromašnih« postaje ako ne najvažnijom onda svakako jednom od važnih tema i za hrvatsku Crkvu.

Sveti papa Ivan Dobri odvažno je pokrenuo obnovu Crkve, ukazujući na njezinu bitnu oznaku kao »Crkve siromašnih«. Znakovito je da papa Franjo četrdeset i osam godina nakon završetka Drugoga vatikanskog koncila iznova u prvi plan stavlja definiciju Crkve u kojoj su po uzoru na Isusa u središtu života i djelovanja siromašni i na različite načine nevoljama izloženi ljudi kojima se čini nepravda. Papa Bergoglio, koji je u kratkom vremenu svojim riječima, gestama i načinom života osvojio srca suvremenog čovjeka, potiče na daljnju preobrazbu Crkve. I jednom i drugom rimskom biskupu na srcu je »Crkva siromašnih«. Upravo u tom segmentu Drugi vatikanski koncil još je uvijek nedovršen proces i povijesni izazov za Kristovu Crkvu u XXI. stoljeću.

Summary

»THE CHURCH OF THE POOR« FROM POPE JOHN XXIIITH TO POPE FRANCIS

Stjepan BALOBAN

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

At the beginning of his pontificate, pope Francis has put the conciliar idea of »the Church of the Poor« in the centre of attention again. Since the origins and meaning of the phrase »the Church of the Poor« is fairly unknown in Croatia, in this article the author, on one hand, gives an overview of the genesis of the idea of »the Church of the Poor« and, on the other hand, its (un)acceptance at the Second Vatican Council,

as well as its development in the Church of Latin America. The author has limited this contribution to a discussion of the idea of »the Church of the Poor« in its various forms, without entering into a more basic discussion on theology of liberation.

The article has been divided into three parts. In the first part entitled *The Genesis of the Idea of »the Church of the Poor«: Pope John XXIIIrd and the Second Vatican Council*, the author discusses and analyses reasons which led to the emergence of the idea, the role of pope John XXIIIrd, who introduced the idea to the official discourse of the Church before the Second Vatican Council, the attempt to apply the idea at the Council through a study group entitled »The Church of the Poor«, and the extent to which the contents of the idea are present in the Conciliar documents, although they do not specifically mention the name (of the idea).

The second part entitled *An Attempt to Concretely Apply the Idea of »the Church of the Poor« in Latin America: Great Expectations, Difficulties, Disappointments* tries to show the development, albeit in panoramic way, of the idea of »the Church of the Poor« in the Common Sessions of the Church in Latin America: Medellin – Columbia (1968), Puebla – Mexico (1979), Santo Domingo – Dominican Republic (1992), Aparecida – Brazil (2007). It seems that the idea of »the Church of the Poor« appears as a guiding thought at these sessions, although the name itself has not been always at the centre of discussions, while these often focused on other concepts.

The third part entitled *Post-conciliar Popes on Events in the Church in Latin America* points out certain documents and acts of popes Paul VIth, John Paul IIrd, and Benedict XVIth, as well as pope Francis, which are related to the original idea of »the Church of the Poor« that was developing in the post-conciliar time precisely in the Church of Latin America.

Although the idea of »the Church of the Poor« has not been able to make a stronger impact at the Second Vatican Council, which would allow it to have a bigger influence on the whole post-conciliar Church, it has, nevertheless, continued to develop in the Church of Latin America and, thus, it has survived until today. As an active participant of events in the Church in Latin America and now the Bishop of Rome, pope Francis has become, on one hand, the authentic interpreter of events in the Church in Latin America and, on the other hand, now forty-eight years after the end of the Second Vatican Council, he has again put forth the definition of the Church in which, following Jesus' example, at the centre of life and activity are the poor and those who have been affected by various hardships due to injustice done to them.

The saint pope John the Good has decisively initiated a renewal of the Church, while pointing out its essential characteristic as »the Church of the Poor«. Pope Bergoglio, who, in short time managed to capture the heart of the contemporary human being with his words, gestures, and his way of life, encourages the Church to continue

Bogoslovska smotra, 84 (2014.) 3, 479–503

with its renewal. For both bishops of Rome »the Church of the Poor« was/is dear to heart. It is precisely in this segment that the Second Vatican Council must be seen as a still incomplete process and a historical challenge to the Church of Christ in the XXIst century.

Keywords: *study group »The Church of the Poor«, CELAM, theology of liberation, preferential option for the poor, Evangelii gaudium.*